

8. Тернер В. Символ и ритуал / В. Тернер. – М.: Главная редакция восточной литературы из-ва «Наука», 1983. – 277 с.
9. Тодоров Ц. Теории символа / Ц. Тодоров. – М.: Дом интеллектуальной книги, 1998. – 408 с.
10. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У Эко. – М.: Петрополис, 1998. – 432 с.
11. Burke K. Language as Symbolic Action: Essays on Life, Literature and Method / K. Burke. – Berkeley, Los Angeles: Univ. of California Press, 1966. – 514 p.
12. Jameson F. Signatures of the Visible. – New York : Routledge, 1992. – 254 p.

Ruslan Senik

Iconic and Symbolic Nature of Language

In the article stresses that iconic and symbolic aspect of language reflects its intrinsic characteristics and functional tool options. The primary purpose of language is to provide meaning. This procedure is a cultural fact, a product of culture. Significant contribution to the treasury of language culture is dialogue. However, the most valuable incentive and creative resource has always been figurativeness.

Keywords: iconic and symbolic nature of language, essential features, the purpose of language, providing meaning, dialogue, figurativeness.

Руслан Сеник

Знаково-символическая природа языка

В статье подчеркивается, что знаково-символический аспект языка отражает его сущностные признаки и функционально-инструментальные возможности. Первоочередная цель языка – придание смысла. Эта процедура является культурным фактом, продуктом культуры. Утверждается, что весомым вкладом в сокровищницу культуры является диалог. Однако самым ценным побудительным и креативным ресурсом всегда была образность.

Ключевые слова: знаково-символическая природа языка, сущностные признаки, цель языка, придание смысла, диалог, образность.

Надійшла до редакції 16.01.2014 р.

УДК 303.094.4:[316.356.4:2(4-15)+(477)]

© Олена Голоденко
(Луцьк)

РЕЛІГІЙНА ТА ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

У статті проаналізовано взаємозв'язок релігійної та громадянської ідентичностей у країнах Західної Європи та в Україні крізь призму історичного досвіду та проведених емпіричних соціологічних досліджень. Методологічне обґрунтування взаємозв'язку здійснюється за допомогою операціоналізації досліджуваних понять.

Ключові слова: релігійна ідентичність, громадянська ідентичність, національна ідентичність, націоналізм, релігійність.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження релігійної ідентичності визначається тим, якою мірою релігійне присутнє у житті конкретного соціуму і в сенсі інституційному (як функціонування релігійних інститутів) і в сенсі соціокультурному (як характеристика масової свідомості населення). У цьому значенні новітня історія України містить різноспрямовані та суперечливі тенденції: досі триває «релігійне відродження», що є реакцією на десятиліття

директивного викорінення чи маргіналізації релігійного життя у радянський період (за різними даними¹ в останні роки зростає кількість церковно-релігійних осередків (організацій та громад, віросповідань); релігійне присутнє в публічному і політичному дискурсі, зокрема, державно-релігійні відносини відзначаються явищем державного фаворитизму; тривають процеси секуляризації, що виявляється у все меншій релевантності релігійних нормативно-етичних систем до нормативної свідомості населення, особливо молоді; з'являються та поширюються новітні релігійні рухи і триває прозелітистська діяльність низки більш традиційних конфесій; традиційні релігійні напрямки знаходяться у пошуку шляхів осучаснення, актуалізації релігійної доктрини, у пошуку відповідей на виклики, що їх несуть із собою новітні соціально-економічні, культурні та політичні явища; змінюється змістовне наповнення поняття релігійності серед громадян.

За останні десятиліття релігія зайняла достатньо сильні позиції в політичній сфері, а в багатьох країнах (Іран, Ізраїль, США) стала одним із головних соціальних інститутів. Прояви різних релігійних рухів, релігійного тероризму у світовій політиці не можуть залишитись без уваги дослідників.

Соціальний зв'язок релігійної ідентичності із територіальною, етнічною, прослідковувався ще в часи зародження християнства. Т. Парсонс вважає, що однією із перших форм прояву організаційних практик стали християнські секти, незалежні від «аскриптивно заданих співтовариств (етнічних чи територіальних)» [1, с.47]. Рання церква була добровільною асоціацією, як соціологічний тип такої зовсім протилежної спільноти як «народ». Іудеєм можна було бути тільки в якості тотальної соціальної особистості, одного з «народу» в християнстві на рівні участі у соціумі людина могла бути одночасно і християнином, і римлянином чи афінянином, членом церкви або етнотериторіальної спільноти. Т. Парсонс порівнює модель церкви раннього християнства із імперією, яка складається із міст-держав. Церква була асоціацією релігійних «громадян», подібно полісу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємозв'язок релігійної ідентичності та формування громадянського суспільства вивчали М. Маринович та О. Турій, у працях яких іде мова про значення церкви в посткомуністичних країнах та пошуку релігійної ідентичності [2]. Релігійному аспекту націєтворення, а також його співвідношенню із процесами формування громадянського суспільства присвячені роботи Р. Процюка [3]. Значення релігії у життєдіяльності суспільства досліджували Г. Гегель, Б. Андерсен, Д. Шнаппер, Д. Донцов, І. Огієнко. А. Колодій, А. Карась. Цікавою є дисертаційна робота Єфремової М.В., де вивчається взаємозв'язок громадянської та релігійної ідентичностей з економічними установками та уявленнями [4].

Мета роботи – дослідити взаємообумовленість релігійної та громадянської ідентичностей, зокрема вплив релігійності на прояв громадянсько-політичної активності населення. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: по-перше, дослідити роль церкви у політичній спрямованості країни; по-друге, встановити характер взаємозв'язку релігійного та громадянського у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Конструкт громадянської ідентичності² сьогодні вивчається через споріднені поняття, пов'язані із національною самосвідомістю: державна, політична, етнічна, національна, загальнодержавна ідентичності. Така ідентичність має свої спостережувальні маркери, які відображаються у ментальності, морально-етичній поведінці та життєвих цінностях. Емпіричними показниками сформованості громадянської ідентичності є її когнітивне, ціннісно-смісловне та емоційне наповнення, а реалізація

¹ За даними Державного комітету України у справах національностей та релігій та підготовленого Комітетом Інформаційного звіту «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні за 2009 р.», який подає статистичні дані станом на 1 січня 2010 р.

² Громадянська ідентичність – складний комплексний феномен: усвідомлення індивідом своєї тотожності з спільнотою громадян тієї чи іншої держави, що має юридичне підтвердження і проявляється у значимих діях, спрямованих на розбудову державності.

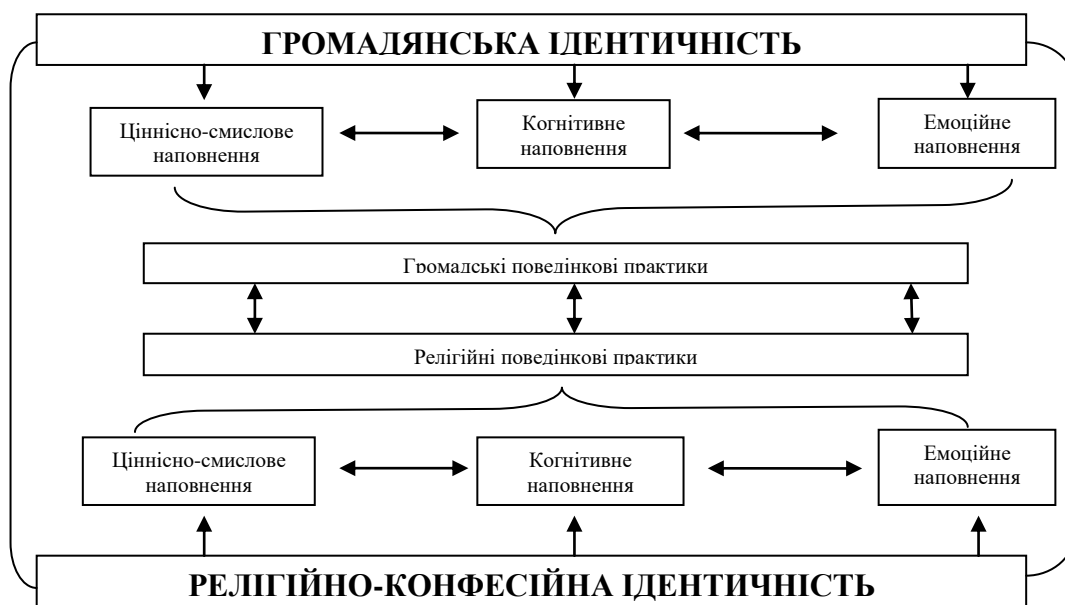
громадянської активності у конкретних діях (діяльнісний аспект) відбувається за допомогою громадянських практик³.

Серед факторів формування громадянської ідентичності дослідники називають загальне історичне минуле, самоназву громадянської спільноти, спільну мову, культуру тощо. Відомо, що саме релігійні погляди притаманні усім спільнотам та є системоутворюючим чинником розвитку культури і відіграють вирішальну роль у процесах становлення етносів та націй. Цікаво відмітити, що основні теоретики концепції нації та націоналізму – Е. Геллнер, Б. Андерсон, Е. Сміт, Л. Гумільов – не надавали релігійному чиннику формування нації значної уваги.

Методологічне обґрунтування зв'язку релігійної та громадянської ідентичності можна пояснити, здійснюючи операціоналізацію даних понять. Будь-яка соціальна ідентичність формується навколо трьох базових речей: знань, цінностей та поведінки⁴.

Малюнок 1

Концептуальна взаємообумовленість емпіричних індикаторів громадянської та релігійної ідентичностей

Однією із основоположних засад розвитку громадянського суспільства є внутрішня та зовнішня свобода людини, яка має пряме відображення як один із індикаторів громадянської ідентичності. Тема свободи займає суперечливе становище у різних релігійних доктринах. На думку класика німецької філософії Гегеля Г., релігія та держава пронизані спільним почуттям свободи. Людина має природне право бути вільною і це право вона реалізовує у двох аспектах: релігійному та громадянському. Гегель наголошував, що на церкву як соціальний інститут лягає відповідальність за процес виховання вільної людини, яка знаходить власну ідентичність і живе за моральними принципами. Людина, що набула духовної свободи, набуває здатності вільно та відповідально діяти в громадському житті.

Як приклад беззаперечного зв'язку церкви та держави Г. Гегель наводить досвід протистояння католиків та протестантів в Англії, де спочатку була висунута вимога

³ Резнік О. визначає наступні види громадянських практик: громадсько-політичні, які передбачають як індивідуальні, так і колективні форми політичної участі; практики контактування громадян з установами та організаціями, які передбачають звернення до установ задля реалізації та обстоювання своїх інтересів; організаційні (групові) практики громадян, які передбачають тривалу колективну діяльність в обстоюванні своїх прав [5, с.246-247].

⁴ Згідно теоретичного підходу Дж. Тернера та Г. Теджфела стосовно впливу міжособистісного та міжгрупового спілкування на формування ідентичності визначав, соціальна ідентичність – це та частина ідентичності індивіда, яка виникає з усвідомлення свого членства в соціальній групі разом з ціннісним та емоційним значенням. Тобто це знання індивіда про приналежність до певної групи, а також емоційна значимість його групового членства.

пасивного підкорення королю як основного наставника волі Божої. Коли ж на політичну арену вийшов протестантизм, стверджуючи, що саме «йому Божою силою одкровення сказано, як керувати державою» [6, с.402], знову відбулась зміна державного керівництва.

Відомий соціолог та політик Д. Шнаппер тривалий час досліджує значення релігії в європейських країнах і приходиться висновку, що церковні інститути формують національну свідомість громадян. Сьогодні в основі будь-якої демократичної нації лежить світський принцип, тобто принцип відокремлення держави від церкви, а церкви від держави. Але, водночас, зауважує Д. Шнаппер, «держави не можуть не зважати на церкву та не будувати так чи інакше свої відносини з церковними інститутами» [7, с.127].

Д. Шнаппер на прикладі США та Англії демонструє, що релігія значною мірою формує національну свідомість і почуття громадянськості⁵. Американське суспільство «наскрізь пройняте релігійним духом», тісне поєднання церкви та держави відображається «у присязі, що її на Біблії складає новообраний президент, згадуваннях про волю Божу у деяких історичних промовах президентів свідчать про силу побожності і в сьогоденному суспільстві» [7, с.128]. Яскравим прикладом об'єднання національної свідомості з релігійною догматикою, на думку Д. Шнаппера, є Англія, де «національне почуття народилося не тільки всередині парламенту, але й усередині та за сприяння церкви, невідривно монархічної і національної» [7, с.128]. Англійський націоналізм «узаконений релігією та вірою».

В якості ще одного прикладу Д. Шнаппер наводить Ізраїль, де «зв'язки між нацією та релігійною традицією були складовою частиною особливого політичного проекту». Протягом історії цієї країни її релігійні діячі завжди приймали активну участь у політичному житті Ізраїлю: «виступили проти прийняття конституції; представлені на всіх рівнях влади та політичних інститутів; вирішували питання формування або розпуску уряду» [7, с.130].

Зовсім інша ситуація, говорить Д. Шнаппер, склалась у країнах Сходу. В ісламі релігійна та громадянська влада не відокремлюються. Легітимна влада виходить тільки від Бога, держава є державою Божою, що керує народом Божим, закон – закон Божий, армія – армія Бога, ворог – ворог Божий. Громадянин не замінив собою глибоко релігійну особистість [7, с.93]. Розбудова демократичної нації на ісламській землі передбачає перетлумачення традиції, ставлення під сумнів зв'язків між релігійним та національним характером суспільного життя, на Сході «релігійний характер політики порушує питання сумісності демократичної нації та ісламу» [7, с.148].

Таким чином, якщо в країнах Заходу церква займає особливе місце у державотворчих процесах, проявляючи активну громадянську позицію, то на Сході релігія фактично підмінює поняття громадянського, формуючи особливу релігійно-національну самосвідомість.

Директор центру з прав людини та міжнародного правосуддя (США, Бостон) Д. Холенбах у своїх працях [8; 9; 10] стверджує, що релігійні ідеї можуть сприяти демократії, правам людини та світу, займаючи активну позицію у громадянському суспільстві. Дослідник порушує питання взаємозв'язку лібералізму з релігійною свободою, значенням релігії в плюралістичному суспільстві, приватизації релігії у внутрішній політиці, переваги від релігії для громадянського суспільства. Він аналізує християнську етику за часів холодної війни, роль католицизму в комуністичних країнах, дотримання прав людини в Африці, а також всезагальної глобальної етики.

Д. Холенбах приходиться висновку, що лібералізм обстоює абсолютну цінність людської особистості та рівність всіх людей щодо прав особистості. Фундаментальні принципи лібералізму включають індивідуальні права (на життя, особисту свободу і власність); рівні права і загальну рівність перед законом; вільну ринкову економіку; уряд, що обирається на чесних виборах; прозорість державної влади тощо.

⁵ Громадянськість є інтегративною якістю особистості, сформованість якої дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально та політично дієздатною. До основних її елементів належать моральна і правова культури, виражені в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості; повазі та довірі до інших громадян і державної влади, здатної виконувати свої обов'язки; гармонійному поєднанні патріотичних, національних і наднаціональних, загальнолюдських почуттів.

Розвиток лібералізму тісно переплетений із релігією. Один з найкращих шляхів збереження миру у поліконфесійному суспільстві – релігійна толерантність. Релігійні конфлікти між католиками та протестантами в Англії, а також в континентальній Європі, носили руйнівний характер [11, с.91-134]. Наслідком цього стало законодавче закріплення свободи віросповідання у конституції США (перша поправка).

Сучасні російські журналісти та «блогери» називають лібералізм релігією Заходу із «зовсім новими, абсолютно не християнськими цінностями» [12], «...іудаїзмом з його спеціальною, розрахованою на не-євреїв версію, а не свободу від релігії, як стверджують його прихильники» [13]. На нашу думку, таке гостре неприйняття європейських громадянських цінностей, що засновані на індивідуальних свободах та об'єднаннях, що долають етнічні та релігійні зв'язки, пов'язане із небезпекою розпаду православної монополії Східної Європи.

Досить цікавою є класифікація американської дослідниці Б. Ріффер, яка запропонувала три типи співвідношення релігії та націоналізму:

– секулярний націоналізм, тобто такий, який позбавлений будь-яких зв'язків із релігією та церквою (наприклад, Франція);

– інструментальний побожний (релігійний) націоналізм (*instrumental pious nationalism*), який використовує релігію для реалізації цілей державного будівництва, як засіб легітимізації або посилення контролю влади (Росія);

– релігійний націоналізм, де релігія виступає як домінуюча ознака ідентичності спільнот (Іран, Індія, Пакистан) [14].

Релігійний націоналізм передбачає проникнення релігії у всі сфери життя – політичну, економічну, культурну, громадянську – і повне їх переформатування відповідно до своїх принципів. Такий релігійний націоналізм російська дослідниця А.В. Митрофанова називає «релігійною ідеологією», тому що існує велика різниця між базовою релігією та побудованою на її основі ідеологією. Релігійна ідеологія диктує внутрішню та зовнішню політику країни. «Політизація релігії в більшості випадків є закономірним результатом невдалої модернізації країни, що вилилась у масштабну кризу економіки, кризу демократії та кризу національної ідентичності» [15]. В такому випадку, зазначає А.В. Митрофанова, релігія стає інструментом досягнення політичних цілей.

Окремим випадком національно-релігійної ідеології А.В. Митрофанова вважає громадянську релігію⁶, яка «сприяє стабілізації суспільства та сумісна із сучасним демократичним устроєм» [15]. Дослідниця навіть пропонує поступове перетворення православної віри на громадянську релігію в Росії, обґрунтовуючи це тим, що «православ'я вже сприймається як громадянська релігія: «православними» вважаються усі громадяни Росії, окрім членів деяких признаних релігійних спільнот, які теж вже стають почесними православними» [15]. Складається враження помилкового розуміння даного поняття, оскільки громадянська релігійність не вписується в рамки звичайного розуміння релігії та виходить за межі прив'язування до певної конфесії, об'єднуючи політику та церкву, що дозволяє уникати прямих релігійних конфліктів чи напруги на міжрелігійному рівні. Поняття громадянської релігії належить Ж.Ж. Руссо, центральним принципом якої є релігійна терпимість, що важко уявити в рамках російського православ'я.

Взаємообумовленість прояву громадянської та релігійної ідентичностей на сучасному етапі підтверджується проведеними соціологічними дослідженнями⁷. Так, діяльнісна сторона громадянської ідентичності – активність громадянських практик⁸ – у деяких країнах Західної та Східної Європи зростає із зменшенням частини населення, яка ідентифікує себе із будь-якою релігією чи віросповіданням (див. табл. 2-3.)

⁶ Поняття громадянської релігії як соціального явища пов'язане, перш за все, із американським суспільством. Р. Белла стверджує, що громадянська релігія є «життєвим елементом американської культури» [16].

⁷ Данні 5 хвили (2010) Європейського соціального дослідження (European Social Survey)

⁸ Кравченко Н.Ю. зазначає, що у випадку вивчення процесу громадянської ідентифікації, змін активності чи настроїв населення – необхідно вивчати громадянські поведінкові практики [18].

Таблиця 2

Участь у громадянських практиках, (%)

Країна	Бельгія	Болгарія	Великобританія	Іспанія	Литва	Німеччина	Польща	Франція	Росія	Угорщина	Словакія	Україна
Громадянські практики												
Звернення до політиків, представників уряду чи місцевої влади	11,7	5,3	14,8	13,5	6,5	15,4	8,6	13,8	8,2	11,9	9,6	8,8
Робота у політичній партії/русі	4,6	2,7	1,7	7,0	2,4	3,9	2,3	3,4	5,5	2,6	2,0	3,7
Робота/участь в іншій організації/об'єднанні	19,6	1,4	6,3	17,6	3,3	25,6	7,1	16,1	4,4	6,6	6,0	1,4
Носили політичну атрибутику (значки, стрічки, прапорці тощо) / розповсюдження агітаційних матеріалів	7,0	2,1	5,9	10,1	2,1	5,0	5,4	9,9	3,5	2,6	4,2	4,8
Підписування петицій, звернень, відкритих листів	20,5	6,4	28,1	26,2	9,4	30,2	11,1	28,9	6,1	2,8	20,8	2,6
Участь у санкціонованих мітингах або демонстраціях	6,4	2,6	2,4	18,2	2,5	8,3	2,1	17,1	3,7	2,7	1,9	3,6
Бойкот будь-яких промислових або продовольчих продуктів	9,2	3,6	19,6	11,5	3,0	27,8	5,1	28,8	2,3	6,1	6,9	1,1
Середній коефіцієнт участі	11,3	3,4	11,3	14,9	4,2	16,6	6,0	16,9	4,8	5,0	7,3	3,7

Таблиця 3

Чи відносите Ви себе до певної релігії або ж віросповідання?, (%)

	Польща	Литва	Болгарія	Словакія	Україна	Іспанія	Росія	Угорщина	Німеччина	Франція	Великобританія	Бельгія
Так	90,6	86,5	81,1	79,9	73,4	68,4	59,8	59,1	55,5	48,6	45,3	41,9

Як бачимо з табл. 1, найбільшу громадянську активність проявляє Німеччина, Франція, Іспанія – країни, де ототожнення із певною релігією чи віросповіданням підтвердило менше 70% респондентів. Натомість, країни із високою релігійною активністю – Польща (90,6%), Литва (86,5%), Болгарія (81,1%), Словакія (79,9%), Україна (73,4%) – мають найнижчі коефіцієнти участі у громадянських поведінкових практиках – 6,0; 4,2; 3,4; 7,3 та 3,7 відповідно. Також відзначимо, що в представлених країнах спостерігається явно виражена конфесійна гомогенність: у Польщі, Литві та Словакії 90,7%, 85,7% та 77,4% респондентів відповідно ідентифікують себе із римо-католиками, тоді як в Німеччині, де спостерігається найвищий рівень громадянської активності в Європі, 41% віруючих вважають себе римо-католиками, 48 % – протестантами. Отож бачимо, що конфесійна гомогенність не є стабілізуючим фактором розвитку громадянського суспільства. Що стосується України, то

82,1% опитаних відносять себе до православної гілки християнства, з яких 46,4% ідентифікують себе з УПЦ МП, а 35,7% з УПЦ КП.

Однак, якщо для розвинених країн західної демократії релігійний чинник не є одним із домінуючих у формуванні громадянської ідентичності, де ідентичність релігійна часто ототожнюється із ідентичністю національною, що пов'язане із тривалою боротьбою католицизму та протестантизму, внаслідок чого виникли різні національно-визвольні рухи, то ситуація, яка склалась в Україні потребує дещо іншого аналізу.

Від часу проголошення незалежності активно починає зростати роль релігійного фактора у суспільному житті українців. За даними моніторингового опитування Інституту соціології за 2013 рік, 75,1% респондентів зазначили, що вони вірять у Бога⁹. Цей показник збільшився на 4,4% за останні п'ять років (70,7% у 2009 р.).

На фоні такого підвищення загальної релігійності населення, а також одночасному зростанні кількості релігійних громад усіх конфесій¹⁰, спостерігаємо зменшення громадянсько-політичної активності з 2006 до 2013 на 15,1%. Резніком О. було узагальнено дані п'яти обстежень¹¹, які дають змогу спостерігати динаміку громадянських практик у роки інтенсивних політичних перетворень в Україні.

Таблиця 4

Динаміка відповідей населення України на запитання «У яких громадсько-політичних заходах Ви особисто брали участь упродовж останніх 12 місяців?», (%)

	Варіанти відповідей	2006	2007	2009	2011	2013
Конвенціональні практики	Переконував друзів, близьких, знайомих у правоті своїх політичних поглядів	22,5	12,1	10,2	10,3	12,5
	Носив символіку політичного характеру	7,8	1,7	2,1	1,9	2,6
	Вступав у контакт з офіційними представниками влади	3,9	2,3	1,3	1,5	2,6
	Вступав у контакт з активістами політичних організацій	6,3	2,7	2,7	3,8	4,1
	Брав участь у роботі передвиборних штабів	8,2	–	–	–	–
	Брав участь у роботі громадських організацій	–	2,9	2,4	2,6	3,1
	Розсилав повідомлення політичного змісту через мобільний телефон та електронну пошту	0,8	0,2	2,5	0,3	0,7
	ЗАГАЛОМ	33,3	16,7	13,5	14,1	18,9
Неконвенціональні практики	Збирав підписи під колективними зверненнями	3,1	1,9	0,4	2,0	3,1
	Не купував певні товари з політичних міркувань	2,9	2,2	2,7	0,9	2,9
	Брав участь у законних мітингах і демонстраціях	7,9	4,9	4,0	3,1	2,8
	Брав участь у голодуваннях протесту	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1
	Брав участь у бойкоті(відмовлявся виконувати рішення адміністрації, органів влади)	0,2	0,3	0,4	0,4	0,2
	Брав участь у несанкціонованих мітингах, демонстраціях чи страйках	0,6	0,3	0,6	0,6	0,5

⁹ Зазвичай «віра в Бога» є одним із індикаторів при визначенні релігійності індивіда, але вона не відображає повної картини релігійності та релігійної ідентичності населення

¹⁰ Так, за останнє десятиліття кількість релігійних громад зросла з 26 271 (2003 р.), 31 257 (2009 р.) до 33 581 (2013 р.), що становить 27,8%.

¹¹ Результати трьох загальнонаціональних омнібусів «Громадська думка в Україні-2006», «Громадська думка в Україні-2007» та «Громадська думка в Україні-2009», моніторингового дослідження «Українське суспільство» за 2013 р., а також загальнонаціонального репрезентативного опитування, проведеного центром соціальних та маркетингових досліджень «СОЦІС» у березні 2011 р. [19, с.101].

Пікетував державні установи	0,7	0,3	0,4	0,4	0,2
Блокував шляхи сполучення	0,2	0,2	0,4	0,3	–
Брав участь у захопленні будівель державних установ	0,1	0,1	0,1	0,0	–
Інше	0,7	0,7	0,1	0,9	0,2
ЗАГАЛОМ	17,2	10,1	8,7	7,0	6,9
У жодному із таких заходів участі не брав	64,7	79,9	83,7	78,3	80,1
ГРОМАДЯНСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ ЗАГАЛОМ	35,3	20,1	16,3	17,6	20,2

Що стосується участі у громадських організаціях, то у 2003 році 87,1% українців не ідентифікували себе із жодною громадською організацією, об'єднанням та рухом.

Такі спостереження дають нам змогу припустити, що в суспільствах з опуклою релігійною ідентичністю зменшується рівень громадянської активності населення і навпаки, послаблення релігійності суспільства веде до формування громадянськості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Багатолітня історія протистояння світського, громадянського та релігійного у визначенні політичного дискурсу, віддзеркалюється сьогодні в емпіричних дослідженнях. Так, частина країн Західної Європи в ході такої боротьби перейшла до певної приватизації релігійної ідентичності. Тривалий час «імперське» православ'я Східної Європи утримувало в одних руках державне, церковне та національне, що проявляється у таких явищах як, патерналізм, низька громадянська активність, громадянська депривація¹² тощо. І хоча за сучасних умов демократизації світу церква все частіше наголошує на своєму відокремленні від держави, її роль у політичній та дипломатичній діяльності, особливо у суспільствах перехідного типу, не можна недооцінювати.

Окремим напрямком досліджень в рамках зазначеної тематики залишається питання вивчення взаємозв'язку між конфесійною ідентичністю та рівнем громадянсько-політичної активності, що і стане предметом дослідження в подальших публікаціях.

Література

1. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс / Пер. с англ. Л.А. Седова и А.Д. Ковалева, под ред. М.С. Ковалевой. – М., 1998. – 270 с.
2. Маринович М. Проблема збереження релігійної ідентичності в умовах відкритого суспільства / М. Маринович // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / [за заг. ред. А. Карася]. – Л., 1999. – С. 219-224.
3. Процюк Р. Релігійна ідентичність нації як чинник становлення громадянського суспільства / Р. Процюк // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – Львів, 2004. – Вип. 6. – С. 122-130.
4. Ефремова М. В. Взаимосвязь гражданской и религиозной идентичности с экономическими установками и представлениями: автореф. Дис. На соиск. Учен. Ст. канд. псих. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / М.В. Ефремова. – М., 2010. – 29 с.
5. Резник О. С. Пояснювальні можливості теоретичних підходів до вивчення чинників громадянських практик / О.С. Резник // Український соціум. – 2009. – № 4 (31). – С. 150-159.
6. Гегель Г.В.Ф. Философия религии / Г.В.Ф. Гегель. – [отв. ред. А.В. Гулыга, пер. С нем. М.И. Левиной]. – М. – 1976. – 532 с.
7. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Д. Шнаппер. – Х., 2007. – 224 с.
8. Hollenbach D. The Global Face of Public Faithby / D. Hollenbach. – Washington, DC: Georgetown University Press, 2003. – 259 p.
9. Hollenbach D. Religious Freedom, Morality, and Law: John Courtney Murray Today / D. Hollenbach // Journal of Moral Theology (Inaugural Issue). – 2012. – № 1. – P. 69-91.
10. Hollenbach D. Human Rights, Justice and the World Church // The national catholic weekly «America». – Vol. 195. – 2006. – № 13. – P. 10-12.
11. Локк Дж. Послание о веротерпимости / Дж. Локк / Сочинения в трех томах: Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 668 с.
12. Магаршак Ю. Либерализм – это религия / Ю. Магаршае. – [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://echo.msk.ru/blog/ym4/1166402-echo/>

¹² Громадянська депривація полягає у звуженні можливостей задоволення громадянських потреб, у неможливості задоволення потреб особистості як громадянина з причини різноманітних обстежень, перешкод, в умисному нагромадженні формальностей та використанні їх у корисливих цілях [17, с.77-83].

13. Религиозные корни либерализма. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.israelshamir.net/ru/ruart132.htm>
14. Reiffer B. Religion and Nationalism: understanding the Consequences of a complex relationships, Ethnicities / B. Reiffer. – 2003. – №3. – P. 224-226.
15. Митрофанова А. Перед выбором идеологии. Православный аспект / А. Митрофанова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravaya.ru/leftright/473/2807>
16. Bellah R. Civil religion in America / R. Bellah // Religion in America. – 1967. – Vol. 96. – № 1. – P. 1-21.
17. Шульга М. Феномен громадянської деривації / М. Шульга / Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / [за ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М. Шульги]. – К., 2013. – 566 с.
18. Кравченко Н. Ю. К вопросу методологии изучения гражданской идентичности / Н. Ю. Кравченко // Социология в системе научного управления обществом IV Всероссийский социологический конгресс [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://all-russia-sc.ru/netcat_files/File/Part2.pdf
19. Резнік О. Динаміка громадсько-політичних практик в Україні / О. Резнік / Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. Д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К., 2013. – 566 с.

Olena Golodenko

Religious and civic identity: conceptualizing relationships

The paper analyzes the relationship of religious and civic identities in Western Europe and in Ukraine through the prism of historical experience and empirical sociological research conducted. Methodological study of the relationship by using the operationalization of the concepts studied.

Keywords: religious identity, civic identity, national identity, nationalism, religion.

Елена Голоденко

Религиозная и гражданская идентичности: концептуализация взаимосвязи

В статье проанализирована взаимосвязь религиозной и гражданской идентичностей в странах Западной Европы и в Украине сквозь призму исторического опыта и проведенных эмпирических социологических исследований. Методологическое обоснование взаимосвязи осуществляется с помощью операционализации исследуемых понятий.

Ключевые слова: религиозная идентичность, гражданская идентичность, национальная идентичность, национализм, религиозность.

Надійшла до редакції 20.01.2014 р.